

MUSIQI SƏNƏTİ

UOT 78

Yulizana Kuxmazova

sənətşünaslıq üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyası
AZ 1014, Bakı ş., Ş.Bədəlbəyli küçəsi, 98
e-mail: ykuxmazova@mail.ru

AZƏRBAYCAN VOKAL İFAÇILIĞI KONTEKSTİNDƏ İLHAM NƏZƏROV YARADICILIĞININ NOVATORLUQ XÜSUSİYYƏTLƏRİNƏ DAİR

Açar sözlər: İlham Nəzərov, kontratenor, ənənə, yeni tendensiya, ifaçılıq texnikası, vokal, bariton

Məqalədə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti İlham Nəzərovun yaradıcılığının xüsusiyyətlərinə, onun Azərbaycan vokal ifaçılıq sənətinə gətirdiyi yeni ənənələrə aydınlıq gətirilmişdir. Müğənninin Azərbaycan musiqisi tarixinə ilk kontratenor kimi daxil olması, bir neçə səs tembrləri ilə ifa etməsi, opera səhnə yaradıcılığı, ifaçılıq texnikası onun yaradıcılığını unikallaşdıran səbəblərdir. Bütün bu xüsusiyyətlər məqalədə ətraflı araşdırılaraq təqdim olunmuşdur.

Юлизана Кухмазова

О НОВАТОРСКИХ ОСОБЕННОСТЯХ ТВОРЧЕСТВА ИЛЬХАМА НАЗАРОВА В КОНТЕКСТЕ АЗЕРБАЙДЖАНСКОГО ВОКАЛЬНОГО ИСПОЛНЕНИЯ

Ключевые слова: Ильхам Назаров, контртенор, традиции, новое направление, исполнительская техника, вокальное искусство, баритон

В статье были разъяснены особенности творчества Заслуженного артиста Азербайджанской Республики Ильхама Назарова, новые традиции, привнесенные им в азербайджанское вокальное исполнительское искусство. Вхождение певца в историю азербайджанской музыки как первого контртенора, исполнение несколькими тембрами, оперное творчество, исполнительская техника – причины, делающие его творчество уникальным. Все эти особенности изучены и представлены в статье.

Yulizana Kukhmazova

**ON THE INNOVATIVE FEATURES OF THE CREATIVITY OF
ILHAM NAZAROV IN THE CONTEXT OF AZERBAIJANI VOCAL
PERFORMANCE ART**

Key words: *Ilham Nazarov, countertenor, traditions, new tendency, performance technique, vocal art, baritone*

The article explains the features of the work of the Honored artist of the Republic of Azerbaijan Ilham Nazarov, the new traditions introduced by him to the Azerbaijani vocal performance art. The singer's entry into the history of Azerbaijani music as the first countertenor, the performance with several timbres, operatic creativity, and performing technique are the reasons that make his creativity unique.

Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti İlham Nəzərov XXI əsr Azərbaycan vokal ifaçılıq məktəbinin parlaq nümayəndəsidir. Onun yaradıcılığı vokal ifaçılıq sənətimizdə yeni istiqaməti özündə əks etdirir. Musiqiçinin sənətinin xüsusiyyətləri, gətirdiyi ənənələr onun yaradıcılığını unikallaşdırmaqla bərabər, özünəməxsusluğuna səbəb olur. Təqdim olunan məqalədə də İlham Nəzərovun ifaçılığının xüsusiyyətləri ənənə və novatorluq prinsipindən yanaşılaraq araşdırılmışdır.

Azərbaycan vokal ifaçılıq sənətində İ.Nəzərovun yaradıcılığını unikallaşdıran səbəblər aşağıdakılardır:

- İ.Nəzərov Azərbaycan vokal ifaçılıq sənəti tarixinə ilk kontratenor səsinə malik ifaçı kimi daxil olmuşdur;

- Sənətçi beş oktava həcmində səs diapazonuna, geniş vokal ifaçılıq imkanlarına malikdir;

- Musiqiçini unikallaşdıran digər səbəb onun bariton və kontratenor səsindən eyni və ya fərqli əsər daxilində istifadə etməsidir;

- İ.Nəzərovun yaradıcılığının digər xüsusiyyəti onun müxtəlif janrlarda fəaliyyət göstərməsidir;

- Müğənni kontratenor vokal ifaçılığında ifadə vasitələrini, onun məzmun dairəsini zənginləşdirmişdir;

- İ.Nəzərov yaradıcılığı ilə kontratenor səs tembrinin repertuarını genişləndirmişdir.

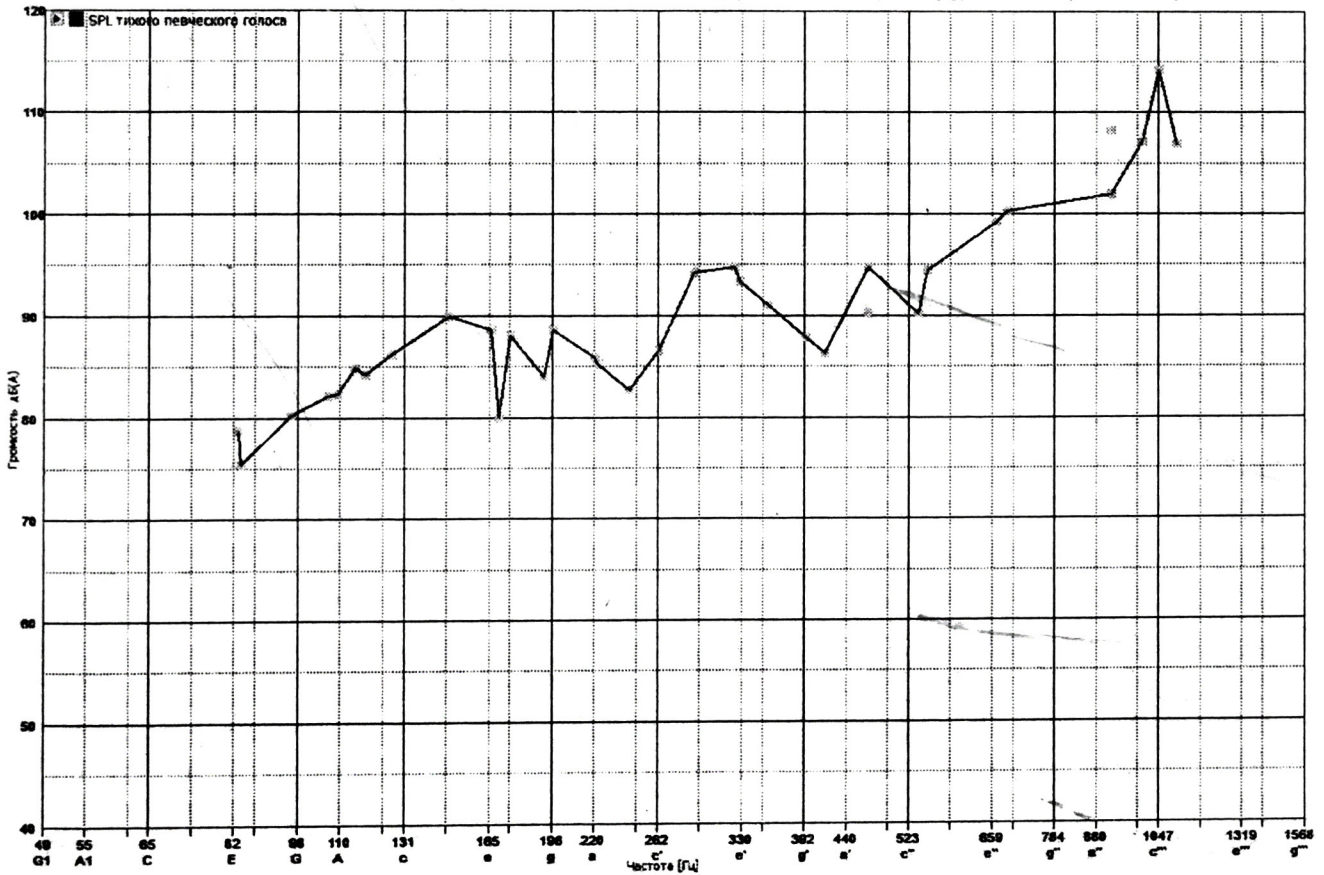
İ.Nəzərovun ifaçılıq xüsusiyyətlərinin araşdırılması və yenilikçi cəhətlərin müəyyən edilməsi geniş və əhatəli mövzudur. Musiqiçinin yaradıcılığında yenilikçi xüsusiyyətlər özünü iki tərəfdən göstərir: birincisi,

ifaçının səsinin xüsusiyyətlərində, ikincisi isə yaradıcılığının xarakterik keyfiyyətlərində.

İ.Nəzərov Azərbaycan vokal ifadəliliyi sənətində beş oktava həcmində səs diapazonuna malik ilk ifaçıdır. Belə ki, aparılan tədqiqatlar zamanı elmi əsaslarla öz təsdiqini tapmış digər ifaçı müəyyən olunmamışdır. Qeyd edək ki, İ.Nəzərovun geniş diapazona malik olması tibbi laboratoriyada aparılan təhlil, ifaçının repertuarı əsasında diapazonunun müəyyən edilməsi və musiqçinin şəxsi arxivindən təqdim olunmuş video vasitəsilə təsdiqini tapmışdır.

İlham Nəzərovun səs büküşlərinin və səsinin klinik dəyərləndirilməsi Ə.Əliyev adına Azərbaycan Dövlət Həkimləri Təkmilləşdirmə İnstitutu Otorinolarinqologiya kafedrasının nəzdində fəaliyyət göstərən Azərbaycan Prezidenti yanında Elmin İnkişafı Fondunun qrant dəstəyi ilə qurulmuş "Səs laboratoriyası" kafedrasının dosenti və laboratoriyanın rəhbəri, t.e.ü.f.d. Ramil Həşimli tərəfindən icra olunmuşdur. Burada diaqram vasitəsilə ifaçının səs diapazonunun işlək hissəsi göstərilmişdir. Göründüyü kimi, burada dörd oktava işlək hissəni təşkil edir (E-c³).

SPLmax = 114 dB(A) | 1050 Hz; SPLmin = 75 dB(A) | 84 Hz; F0max = 1102 Hz | 107 dB(A); F0min = 84 Hz | 78 dB(A); MPT = 1.0 s; Jitter = ---; DSI = ---



Həmçinin ifaçının səsinin xüsusiyyətləri elmi araşdırmalarla da öz təsdiqini tapmışdır [1, s.65]. Burada ifaçının repertuarı əsasında onun səs diapazonu müəyyən edilmişdir.

İ.Nəzərovun səs diapazonu

İ.Nəzərovun səs diapazonunun işlək hissəsi



Eyni zamanda aşağıda İ.Nəzərovun səsinin bütöv diapazonunu əks etdirən videomaterial verilmişdir [13].

İ.Nəzərovu Azərbaycan musiqi mədəniyyətində unikallaşdıran əsas məqam onun kontratenor səsinə malik ilk ifaçı olmasıdır.

Qeyd edək ki, XX əsrin ortalarında kontratenor səs tembrinə malik ifaçıların yenidən musiqi platformasına gəlişini musiqişünaslar yeni musiqi təcrübəsi kimi qiymətləndirirdilər [5, s. 197]. Bu həm də musiqidə yeni ifaçılıq tendensiyalarının formalaşmasına gətirib çıxartmışdır. Azərbaycanda isə bu ifaçılıq təcrübəsi birbaşa olaraq İ.Nəzərovun adı ilə bağlıdır [3].

Müğənninin kontratenor kimi səsləndirdiyi ilk əsər İtaliyada ifa olunan A.Skarlattinin “Passione Secondo Giovanni” oratoriyası olmuşdur. Qeyd edək ki, sənətçi yaradıcılığına bariton kimi başlamışdır. İ.Nəzərovun həm bariton, həm də kontratenor səmindən eyni və ya fərqli əsər daxilində istifadə etməsi ifaçılıq incəsənətimizdə bir ilkdir və musiqçinin yaradıcılığının əsas xüsusiyyəti rolunda çıxış edir.

İ.Nəzərov ilk növbədə opera müğənnisidir. O, 20 illik professional səhnə fəaliyyəti ərzində Azərbaycan və dünya opera səhnelərində 49 obraz canlandırmışdır. Onlardan 33-ü kontratenor, 16-sı isə bariton kimi ifa edilmişdir [2,s.109]. Musiqçinin repertuarında yer alan əsərləri araşdırarkən onun bas, bariton, kontr-alto, metso-soprano və soprano partiyalarını ifa etməsi müəyyən edilmişdir. İ.Nəzərov basdan sopranoya qədər bütün partiyaları eyni məharət və ustalıqla ifa edir. Belə ki, müğənninin repertuarında yer alan Rinaldo obrazı alt, Anastasiyo kontr-alto, Sesto soprano, Ariodante metso-soprano, Aleko və Yad adam bariton səs tembri üçün yazılmışdır. İ.Nəzərovun bas səsi ilə ifa etdiyi partiyalardan C.Perqolezinin “Qulluqçu-xanım” operasından Uberto obrazını göstərmək olar. İ.Nəzərov kontratenor kimi Azərbaycan Dövlət Akademik Opera və Balet teatrının səhnəsində ilk dəfə 28 sentyabr 2014-cü ildə V.A.Motsartın

“Fiqaronun toyu” operasından Kerubino [7] obrazı ilə çıxış etmişdir. Dünya kontratenor ifaçılığı tarixində P.Çaykovskinin “Qaratoxmaq qadın” operasından Prilepa [6] obrazı ilk dəfə İ.Nəzərov tərəfindən 12 mart 2016-cı ildə canlandırılmışdır.

Həmçinin ifaçı bir opera daxilində müxtəlif partiyaları da səsləndirmişdir. Belə ki, İ.Nəzərovun K.Monteverdinin “Pompeyin taxta çıxması” operasından Arnalta və Neron, Q.F.Hendelin “Yuli Sezar Misirdə” operasından Sesto və Nireno partiyalarını ifa etməsini göstərmək olar. Eyni zamanda müğənni C.B.Perqolezinin “Stabat mater” əsərində həm alt və həm də soprano partiyalarını səsləndirmişdir. Digər kontratenor ifaçılarının yaradıcılığını tədqiq edən zaman bir kantata və ya oratoriya daxilində iki ayrı səs üçün yazılmış partiyaları bir ifaçı tərəfindən səsləndirilməsi müəyyən edilməmişdir. Bu İ.Nəzərov sənətinin unikallığını, orijinallığını və eyni zamanda dünya vokal ifaçılığında əhəmiyyətini göstərən bir haldır.

Ümumiyyətlə, ifaçılıq incəsənəti musiqinin bədii yaradıcılıq yolu ilə inikası vasitəsidir. Tədqiqatçılar haqlı olaraq qeyd edirlər ki, “musiqi öz başlanğıcını həyatdan götürdüyü kimi, yenidən ora qayıdır”. Bu prosesin başlanğıcında bəstəkarlıq fəaliyyəti, onun yenidən həyata qaytarılmasında isə ifaçılıq sənəti dayanır. İfaçının musiqidə yeri və rolu haqqında tədqiqatçılar müxtəlif fikirləri irəli sürürlər. Hər hansı bir bəstəkarın musiqisi təfsirçi vasitəsilə yeni dəyər və məzmun qazanır. Bu səbəbdən ifaçını bəstəkar musiqisinin və ya düşüncəsinin yaradıcı davamçısı kimi də xarakterizə etmək olar.

İfaçı ilk öncə yaradıcı şəxsiyyətdir. Onu yalnız bəstəkar və dinləyici arasında vasitəçi kimi də qiymətləndirmək olmaz. Görkəmli musiqiçi K.İqumnov musiqidə ifaçının rolunu dəyərləndirərkən onu “yaradıcı vasitəçi” adlandırırdı. Digər rast gəlinən maraqlı fikirlərdən biri də təfsirçinin “ışığılandırıcı” funksiyasıdır. Belə ki, ifaçı hər hansı bir əsər vasitəsilə düşüncələrini, fəlsəfi dünyagörüşünü nümayiş etdirir. İstənilən əsər ifa zamanı təfsirçinin individuallığı ilə sintez olunaraq onun mənəvi dünyasının bir parçasına çevrilir. Nəticədə isə əsər yeni bədii konsepsiya ilə yüklənərək müxtəlif mənə çaları ilə zənginləşir. Bu baxımdan dövründən və janrından asılı olmayaraq ifa olunan əsər təfsirçi vasitəsilə yeni mərhələyə keçir.

A.Ostrovski məqaləsində ifaçılıq prosesinin yaradıcı keyfiyyətlərindən danışarkən onun aşağıdakı şəkildə izahını verir və əsl keyfiyyətlərə malik yaradıcı şəxsiyyət tipini açır: “Əsl keyfiyyətlərə malik yaradıcı şəxsiyyət əsərin məzmununda yeni xüsusiyyətləri aşkara çıxardır və yeni mənada təcəssüm etdirir. Müəllifin obrazlar aləminə nüfuz etmək və eyni zamanda əsərdə parlaq təfsirə nail olmaq, əsərə olan subyektiv müdaxiləni balanslaşdırmaq və ifa zamanı şablon ənənələrdən yayınmaq ifaçılıq prosesinin xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirir”. Eyni ilə bu formulu İ.Nəzərov ifaçılığına şamil etmək mümkündür və bu yanaşma

mövqeyi ifaçının yaradıcılığının xüsusiyyətini tamlığı ilə çatdırmış olur.

İfaçılıq incəsənətində digər bir yanaşma onun təkə yeni konsepsiya ilə zənginləşməsi deyil, eyni zamanda yenilikçi xüsusiyyətli olmasıdır. Əsərin təkə bədii məzmun dəyərini zənginləşdirməklə bərabər, yeni ifaçılıq ənənələrini gətirmək ifaçılıq incəsənətində ən yüksək kateqoriya hesab olunur. Məşhur tədqiqatçı V.Krastin “İfaçılıq incəsənətində ənənə və novatorluq” adlı məqaləsində məhz ifaçılıqda yeni tendensiyaların xüsusiyyətlərinə aydınlıq gətirmiş və burada üç əsas amili vacib prinsip kimi götürmüşdür:

- Verilən not mətnində bəstəkarın fikrinin çatdırılması;
- Həmin fikrin çatdırılmasında fərdiliyə əsaslanan müxtəlif ifaçılıq fəndlərinin işlənməsi və istifadəsi;
- İfaçının musiqi düşüncəsinin müəyyən dövrün estetikası ilə bağlılığı;

İ.Nəzərov ifaçılığının başlıca keyfiyyətlərindən biri də onun yeni ənənələrə dayaqlanmasıdır. Yeni, musiqiçi ifası ilə yeni yanaşma mövqeyini, fərqli düşüncə tərzini ortaya qoyur. Belə ki, yuxarıda sadalanan amillərdən hər biri onun ifaçılığında cəmləşmişdir. Burada İ.Nəzərovun ifasında Barokko dövrünün ariyalarını ona ən gözəl nümunə kimi göstərmək olar. Belə ki, A.Vivaldinin “Vedro con mio diletto”, Q.F.Hendelin “Lascia ch'io pianga”, “Sherza infida” və bu kimi digər ariyalar mənə baxımından zənginləşmişdir. Burada bəstəkar fikrinin dəqiqliyi ilə çatdırılması, dövrün estetikasının yüksək səviyyədə sərgilənməsi, parlaq təfsir mövqeyinin nümayişini qeyd etmək istərdik. İ.Nəzərovun ifası özündə neytral yanaşmanı deyil, bəstəkar fikri ilə bərabərliyi əks etdirir.

İ.Nəzərov yaradıcılığının digər bir xüsusiyyəti Azərbaycan vokal ifaçılıq sənətində yeni ifaçılıq texnikasının formalaşdırılması ilə bağlıdır. Belə ki, musiqiçinin kontratenor səsi ilə ifa etməyə başlaması Azərbaycan vokal sənətində yeni ifaçılıq texnikasının formalaşması ilə yanaşı, fərqli ənənələrin yaranmasını labüdləşdirdi. Belə ki, İ.Nəzərov kontratenor vokal ifaçılıq texnikasının imkanlarını genişləndirmişdir. Vurgulanan amilin təsdiqini tapması üçün yenidən ifaçının repertuarına müraciət etmək və kontratenor ifaçılıq texnikasından bəzi məqamları qeyd etməyi məqsədəuyğun hesab edirik.

Kontratenor səsinin spesifik xüsusiyyətləri və özünəməxsus ifaçılıq texnikası vardır ki, bu onu digər ənənəvi səs tembrlərindən fərqləndirir. Bu özünü ilk növbədə səs hasilində, vokal aparatın işlənmə xüsusiyyətində, nəfəs texnikasında göstərir. Eyni zamanda bu səs ifaçıdan mükəmməl dərəcədə çevik və elastiklik, böyük ustalıq tələb edir. Müasir dövrdə kontratenorların repertuarını kastratlar, qadın səsləri üçün yazılmış kişi opera partiyaları və kontratenorlar üçün bəstələnən əsərlər təşkil edir.

İ.Nəzərov kontratenor kimi həm də Qərbi-Avropa, rus bəstəkarlarının müxtəlif opera və romanslarına müraciət edir. Bu isə kontratenor ifaçılıq

texnikasının imkanlarının genişləndirilməsi deməkdir. Müğənninin kontratenor kimi ifa etdiyi əsərlərdən S.Raxmaninov [10], E.Qriq, R.Şuman, F.Şubertin romanslarını, müxtəlif bəstəkarların opera ariyalarını (C.Puççini-Nessun dorma, İ.Ştraus “Qraf Orlovski” və s.) qeyd etmək mümkündür. Həmçinin dünya musiqi tarixində ilk dəfə olaraq F.Şubertin “Qu quşunun nəğməsi” vokal silsiləsinə kontratenor səs tembrini ilə İ.Nəzərov ifa etmişdir [11]. Görkəmli bəstəkar silsiləni ənənəvi səs (bas, bariton, tenor, alt, metsó-soprano və soprano) tembrləri üçün nəzərdə tutmuş və vokal partiyası məhz həmin səs tembrlərinin xüsusiyyətlərindən, ifaçılıq texnikasından irəli gələrək bəstələnmişdir. Bu baxımdan istənilən ənənəvi səs tembrinə malik ifaçı üçün həmin mahnıları ifa etmək müəyyən mənada rahatlıq təşkil edir. Kontratenorla ifa zamanı isə əsərin janr üslub xüsusiyyəti ifaçılıq texnikasına tabe etdirilir.

Misal olaraq həmin məcmuədə verilən “Aufenthalt” [8] (“Sığınacaq”) mahnısının ifa çətinliklərinə nəzər yetirək. Mahnı məcmuədə verilən və kontratenor ifaçılığı üçün ən çətin əsərlərdən biridir. Qeyd olunan mahnı əsərin üslubunun kontratenor ifaçılıq texnikasına tabe etdirilməsinin ən gözəl nümunəsidir. Kontratenorla ifa zamanı əsərin dinamik planı, səslənmə gücü, səs hasilini fərqli formada həyata keçirilir. Burada əsərin dinamikasında, gücündə edilən dəyişikliklər təfsirin unikallığını, orijinallığını şərtləndirir. Bütün bu xüsusiyyətlər yeni məzmun və obrazlar aləminə, bədii ifadə vasitələrinin orijinallıqla nümayiş etdirilməsinə, ifaçının fərdi dəsti-xətti fonunda orijinal, bənzərsiz və unikal sənət nümunələrinin yaranmasına gətirib çıxarır.

Əsərdə müxtəlif intervalları əhatə edən sıçrayışların olması ifa prosesini bir qədər də çətinləşdirir. Burada sinə və baş registrlərinin növbələşməsi, tempin sürətli olması, həmçinin leqatolu ifa əsas ifaçılıq tələblərindən biri kimi çıxış edir.

147

The image shows a musical score for a song. It consists of two systems of music. Each system has a vocal line (treble clef) and a piano accompaniment (grand staff). The key signature has three sharps (F#, C#, G#) and the time signature is 4/4. The lyrics are written below the vocal line. The piano part includes a 'cresc.' marking and a 'f' dynamic marking.

Beləliklə, İ.Nəzərovun yaradıcılığının xüsusiyyətini müəyyən etməyə çalışarkən burada çoxcəhətliliyin əsas vacib keyfiyyət olması qeyd etmək istərdik. Çoxcəhətlilik musiqçinin yaradıcılığının əsas xüsusiyyəti rolunda çıxış etsə də, bu həm də müasir dövrün tələblərindən irəli gələn məqamdır. Belə ki, müasir dövrdə vokal ifaçılığı ilə bağlı tələblər dəyişmiş və universal müğənni termini istifadə olunmağa başlanılmışdır [4]. M.Lansa, M.Maqomayev, A.Boçelli və digər dünyaşöhrətli ifaçılar XX əsrin universal müğənnilərindəndirlər.

İ.Nəzərov da XXI əsr vokal ifaçılığında universalizmin parlaq nümunəsidir. Onun da yaradıcılığında universallıq bir neçə janr və üslublarda təzahür edir. Belə ki, ifaçı akademik vokal ifaçılığı ilə yanaşı, caz, etnik və estrada musiqisi nümunələrini də uğurla səsləndirir [12]. Qeyd edək ki, dünya musiqi incilərinin yeni ifaçılıq prizmasından yanaşılaraq ifa edilməsi İ.Nəzərov sənətinin digər bir başlıca xüsusiyyəti rolunda çıxış edir.

Vurgulananları nəzərə alaraq İ.Nəzərov yaradıcılığının novator tendensiyalı olmasını, eyni zamanda ənənə və novatorluğun ifaçının sənət yolunun əsas üslub xüsusiyyəti olmasını qətiyyətlə qeyd etmək istərdik. XXI əsr Azərbaycan vokal ifaçılıq sənətində özünəməxsus yerə malik İ.Nəzərov yaradıcılığının xüsusiyyətləri musiqi mədəniyyətimizdə yeni istiqaməti təşkil edir.

Təqdim olunan məqalədə **ilk dəfə** İlham Nəzərovun ifaçılığının xüsusiyyətləri ənənə və novatorluq prinsipindən yanaşılaraq araşdırılmışdır.

ƏDƏBİYYAT

1. Bəkirova G. İlham Nəzərov-Azərbaycan vokal ifaçılıq sənətində yeni mərhələ...// «Mədəniyyət/Culture» jurnalı yanvar-fevral (329), 2020
2. Bəkirova G. İlham Nəzərovun opera ifaçılığında bəzi xüsusiyyətlər// «Musiqi dünyası» jurnalı 4/81, 2019
3. Priyev R. Avropa akademik vokal ifaçılıq məktəbinin İlham Nəzərovun kontratenor kimi formalaşmasına təsiri//«Axtarışlar» jurnalı, №2 (36) 2020
4. Палий О.А. Функции современного певца-исполнителя в контексте качества универсализма// «Культурная жизнь Юга России» 2 (69) 2018
5. Hardwick M., Hardwick M. Alfred Deller: A Singularity of Voice, London, 1980
6. <http://interfax.az/view/666247>
7. <https://ann.az/ru/premera-v-baku-opera-quotsvadba-figaroquot-vamocarta-foto/>
8. <https://www.youtube.com/watch?v=JFaO5WsikXs>
9. <https://www.youtube.com/watch?v=LD0mJljGc0>
10. https://www.youtube.com/watch?v=T33Ji_wrlsU

11. https://www.youtube.com/watch?v=T4GnL66m__o&t=1s
12. <https://www.youtube.com/watch?v=3EDUy2kYaVA>
13. <https://www.youtube.com/watch?v=cA4XV4xljQk&feature=youtu.be>

Məqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 22.05.2020

Məqalənin təkrar işlənməyə göndərilmə tarixi: 01.06.2020

Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 18.06.2020

Məqaləni çapa tövsiyə edən sahə redaktorunun (və ya üzvünün) adı:

sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Zemfira Abdullayeva

ADPU-nun Elmi Şurasının 15 aprel 2016-cı il tarixli 15 sayılı qərarı ilə çap olunur.